

ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІВНИХ ТА КНИЖКОВИХ ФОНДІВ

Л. М. Яременко
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

РУКОПИСНА ТА БІБЛІОГРАФІЧНА СПАДЩИНА КОМІСІЇ ВУАН ДЛЯ ВИВЧУВАННЯ ПРОДУКЦІЙНИХ СИЛ УКРАЇН (1926–1930)

У перші роки існування Української академії наук через складні політичні та соціально-економічні обставини, брак відповідних коштів проведення наукових досліджень з вивчення продуктивних сил України, поширення та застосування їх висновків були дуже ускладненими. На результатах праці в цій царині особливо гостро позначилося те, “що сила праць (часто наслідки цілих десятиріччів, а іноді й усього життя) лишалася ненадрукована”¹. Як відзначав Є.В. Опшюков у своєму листі до Комісії ВУАН для вивчення продуктивних сил України (далі – УКОПС) від 29 листопада 1929 р., “таке ставлення до попередніх праць в справі дослідження продуктивних сил відбиває всяку охоту до нових праць, поки не буде надруковано попередніх”².

З перших кроків своєї діяльності, вже на другому засіданні 27 грудня 1926 р., УКОПС порушила питання про необхідність з’ясування обсягів “залежій” неопублікованих праць з вивчення продуктивних сил і визначення заходів для їх опублікування. З цією метою Комісією була розроблена анкета наукового співробітника установ м. Києва і прилеглих районів, яка передбачала й інформацію про опубліковані та підготовлені в рукописному варіанті наукові праці в галузі вивчення продуктивних сил з 1917 р.³ На підставі проведеного анкетування восени 1927 р. Комісія підготувала до друку довідник науково-дослідних установ і організацій Києва, що працюють у царині вивчення продуктивних сил⁴. Але через відсутність фінансування довідник не вийшов друком, отримані відомості були передані для використання до Укрдержплану.

Продовжуючи підготовчу роботу до II Всесоюзного з'їзду з вивчення продуктивних сил, на засіданні 18 серпня 1927 р. було прийнято рішення про видання Комісією збірника п'ятирічних планів досліджень продуктивних сил України. Він повинен був складатися з підбірки матеріалів по окремих секціях: пояснювальної записки про сучасний стан та перспективи науково-дослідних робіт у відповідній галузі в межах України з обґрунтуванням необхідного фінансування, планів досліджень та кошторису на 1927–1932 рр. по секціях, списку головних друкованих та підготовлених до друку праць⁵. Передбачалося, що цей збірник буде роздаватися членам з'їзду і матиме велике значення як для інформування широкого загалу дослідників продуктивних сил про роботу УКОПС, так і для мотивування необхідних асигнувань на дослідні роботи Комісії⁶. Але окремим виданням збірник не вийшов. Підготовлені УКОПС матеріали були використані Укрнаукою при складанні плану науково-дослідних робіт у галузі вивчення продуктивних сил України на 1928–1933 рр. та Укрдержпланом у п'ятирічному плані науково-дослідних робіт в Україні. У фондах ЦДАВО України та Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) зберігаються плани по секціях для цього збірника⁷.

Перспективним планом робіт передбачалося щорічно видавати 2 випуски бюлетеня УКОПС “Продукційні сили України” по 6 др. арк., або щоквартально – обсягом 3 др. арк., та Збірник праць УКОПС, невеликими випусками, всього за рік на 25 др. арк., за 5 років – видання обсягом 360 др. арк.⁸

УКОПС постійно вживала заходи для виявлення, підготовки і видання монографій та збірників праць з актуальних питань. Неодноразово на засіданнях Комісії, пленуму, секцій порушувалося питання про участь членів УКОПС у складанні бібліографії з різних галузей вивчення продуктивних сил, розширення розділу бібліографії у бюлетені.

Враховуючи зацікавленість суспільства в інформації про потреби в галузі досліджень природних багатств та продуктивних сил й отримані результати їх проведення, УКОПС почала в 1929 р. видавати науково-інформаційний бюлетень “Продукційні сили України”. Вийшло друком лише 4 числа бюлетеня⁹. Однак й той невеликий за обсягом, але дуже цінний за змістом матеріал, вміщений у бюлетенях, значно доповнює джерельну базу з досліджень наукового доробку Комісії ВУАН для виучування продукційних сил України.

Через бюлетень Комісія намагалася інформувати широкий загал про наукову діяльність та здобутки як самої УКОПС та її секцій, так, по можливості, і всіх установ, що працюють у сфері вивчення природних ресурсів та їх використання. І така інформація була не тільки не зайвою, а, навпаки, конче необхідною. Адже більшість установ, науковців, фахівців-практиків, які працювали у цій галузі, не знала не тільки про роботу, але й, часто, про саме існування одна одної.

У кінці кожного числа бюлетеня подавався список літератури, одержаної шляхом обміну з науковими та господарськими установами як України, так й інших республік СРСР, що займалися вивченням продуктивних сил. Ці списки поповнювали бібліографію з даного питання та були цінним джерелом вивчення досліджень продуктивних сил, особливо в тих регіонах, інформація про які була майже відсутньою.

УКОПС планувала в подальшому розгорнути програму і зміст бюлетеня й видати в 1930 р. також чотири числа його обсягом по 7 др. арк. 8 травня 1930 р. матеріали № 5, 6 були передані до видавництва, але друком вони не вийшли¹⁰. Знайти редакційний портфель цих номерів не вдалося. На підставі архівних документів було встановлено, що до цих номерів бюлетеня мали увійти: стаття Ю.С. Александровича про результати наукового дослідження кустарного гончарства колишньої Кам'янецької округи, що має цікаві особливості й може бути базою для експорту відповідних виробів; О.П. Маркевича – “Мисливська фауна та заказники Вінниччини” про результати експедиційного обстеження стану заказників та мисливської фауни Вінниччини; інформація Київської сільськогосподарської дослідної станції стосовно дослідів над культурою сої та ін.¹¹

У 1928 р. каолінова секція УКОПС видала як свій перший випуск праць роботу Б.С. Лисіна “Каолин Глуховецький”¹² та підготувала низку матеріалів для другого випуску, Озерна комісія видала перший випуск власних “Трудов”¹³.

У 1928–1929 рр. УКОПС були підготовлені та здані до друку 3 спеціальні збірники праць: збірник праць з радіології та прикладної фізики (обсягом 6 др. арк. – остаточний варіант передано до видавництва ВУАН 19 квітня 1930 р.), збірник № 1 праць хмельової секції (6 др. арк.), збірник праць картопляної секції “Картопля та проблема підвищення врожайності” (10 др. арк.)¹⁴.

У 1929–1930 рр. секції УКОПС згідно з видавничим планом Комісії підготували до друку праці загальним обсягом близько 90 др. арк.:

збірник УКОПС “Проблема Правобережжя” (обсягом 10 др. арк.); хмельова секція – збірник праць № 2, присвячений підсумкам технічного та економічного обстеження секцією стану хмільництва у 1928 р. (6 др. арк.) та “Ботанічний атлас хмлю” проф. О.О. Табенцького; картопляна – збірник “Система заходів оздоровлення картоплі”, збірник монографій, присвячених техніці та економіці культури картоплі на Україні, “Атлас по анатомії й біології картопляної рослини” О.О. Табенцького, бібліографічний покажчик праць, присвячених культурі картоплі; цукрова – колективну працю “Соціально-економічна характеристика районів України, що сіють буряк” (10 др. арк.); шовківництва – збірник “Шовківництво на Україні” (8 др. арк.); кустарна – збірник “Українська кустарна промисловість” (6 др. арк.); олійних та текстильних рослин – книгу “Продукція олійного сім’я та олійна промисловість на Україні”; Озерна комісія – 2-й випуск “Трудов” (5 др. арк.)¹⁵.

У травні 1929 р. УКОПС та науково-технічна рада Київської постійної промислово-показової виставки ВРНГ УСРР ухвалили рішення про видання спільного друкованого органу цієї установи та кустарної секції УКОПС – “Праці Кустарної секції УКОПС ВУАН та Відділу кустарної промисловості при Київській ППП виставці ВРНГ”¹⁶.

Секція ґрунтознавства планувала видання періодичного органу “Ґрунтознавство України”¹⁷.

Згідно з виробничим планом видавництва ВУАН на 1929–1930 рр. до 1 жовтня 1930 р. передбачалося видати 10 намічених праць Соціально-економічного відділу, з яких 4 – праці УКОПС обсягом 26 др. арк.¹⁸. Однак друком всі ці праці так і не вийшли, вони майже всі були втрачені або знищені.

У ф. X “Архів АН УРСР” ІР НБУВ зберігається проект збірника УКОПС “Радіологія та застосовна фізика”¹⁹. УКОПС займалася вивченням й розробленням проблем прикладної фізики, зокрема питаннями радіоактивності, рентгенології, металографії та електротехніки. Вони знайшли відображення у низці доповідей²⁰, зачитаних співробітниками Київського рентгенологічного інституту в травні 1929 р. на засіданнях Комісії, на підставі яких УКОПС підготувала до видання вищезгаданий збірник. До збірника увійшли статті чл.-кор. ВУАН Є.С. Бурксера та проф. Г. Г. Де-Метца з радіоактивності живої речовини, О.М. Романюка про радіоактивність київських ґрунтів, Гернета, Рутковської, Шапіро, Бурксера стосовно дослідження мінеральних джерел України, проф. В.К. Роше – огляд робіт Фізико-

технічного відділення Київського рентгенологічного інституту та ін. Значна частина цих праць має не тільки науковий, але й практичний інтерес. Зокрема, праці з дослідження радіоактивності ґрунтів та джерел мають велике значення при вирішенні питань розвитку курортної справи в Україні, з вивчення електропровідності деяких сполук металів – відкривають нові шляхи до поліпшення якості видобувних руд і вироблення з них покращеної сировини для вітчизняної промисловості та будівництва тощо. В кінці збірника вміщений перелік отриманої іноземної літератури з радіології з короткими анотаціями.

У цьому ж фонді зберігається рукописний варіант підготовленого секцією хмільництва бібліографічного покажчика з хімії хмелю (№ 31604) та рукописи праць К.М. Галки “Дослідна станція хмільництва на Волині” (№ 31597), Г.А. Джоліва “Хмільярство” (№ 31598) і “Поліпшення хмелю в Німеччині” (№ 31599), що мали увійти до збірника праць цієї секції. Праці Ф. Баранецького “Виховування молодняка великої рогатої худоби” (№ 35071) та С.О. Іванова “Об организации исследований для улучшения производительности скотоводства на Украине” (№ 13012) передбачалося помістити в збірнику секції тваринництва. Для збірника “Шовківництво на Україні” були підготовлені праці М.І. Кушніренком “Начерки з економіки шовківництва на Україні” (№ 30647) та В.О. Бертенсоном “Дорогу шелковице, растению исключительно ценному, но, к сожалению, недостаточно оцененному в СССР” (№ 12963).

В інших фондах ІР НБУВ знаходяться бібліографія з питань цукрового виробництва, районування України, підготовлена К.Г. Воблим, та “Библиография по ископаемым Украины” А.І. Ярошевича²¹.

Усього в фондах архівів України виявлено 73 рукописи наукових праць членів УКОПС, основний масив яких відклався в ІР НБУВ.

Через недостатнє фінансування видавничої діяльності УКОПС, затримку видань підготовлених матеріалів члени Комісії намагалися друкувати свої праці в інших виданнях установ ВУАН, використовували видання за основним місцем роботи та педагогічної діяльності, загальнодержавні видання. Їхні наукові розвідки здебільшого друкувалися у видавництвах ВУАН, Державному видавництві України, видавництвах “Радянський селянин”, Укрдержплану, Цукротресту, Науково-дослідного інституту водного господарства України, Київського політехнічного інституту.

Виявлену бібліографічну спадщину членів УКОПС, з урахуванням її головних завдань та напрямів діяльності, можна умовно поділити на чотири групи.

До першої групи відносяться загальні праці з історії та сучасного стану окремих галузей промисловості і сільського господарства та завдань з їх вивчення, методології дослідження продуктивних сил, тематичні посібники та підручники з цього напрямку.

З цієї групи слід відмітити працю Л.М. Яснопольського "Естественные ресурсы УССР", в якій сконцентровані головні завдання вивчення продуктивних сил на сучасному етапі; огляд стану народного господарства України за 1917–1927 рр., підготовлений К.Г. Воблим, праці І. П. Немоловського та Є.В. Оппокова про вплив Дніпрельстану на розвиток продуктивних сил, промисловості і сільського господарства, про дослідження продуктивних сил у галузі водного господарства України²², підручник П.А. Тутковського "Загальне землезнавство" (Х., 1927.– 496 с.).

Низка праць А.І. Ярошевича, Г.О. Кривченка, І.І. Зільбермана²³ та три видання підручника К.Г. Воблого "Економічна географія України" (3-є вид.– К., 1927.– 240 с.; 4-е вид.– Х., 1929.– 242 с.; 5-е вид.– Х.; К., 1930.– 288 с.) присвячені питанням економіки промисловості, економічної географії, історії економічного розвитку України.

Окремі дослідження О.Ю. Борзаковського та К.Г. Воблого стосуються питань розвитку кооперації в сільському господарстві²⁴. Важливе значення мають праці акад. К.К. Симінського з питань будівельної механіки²⁵ та ін.

До другої групи слід віднести повідомлення, огляди, звіти про науково-дослідну роботу та дослідження в галузі продуктивних сил у наукових установах, товариствах, навчальних закладах, дослідних станціях тощо, з якими УКОПС співпрацювала або на базі яких проводила свої дослідження і здійснювала методологічне керівництво.

Праці цієї групи, зокрема про діяльність установ II та III відділів ВУАН²⁶, науково-дослідних установ інших відомств та дослідних кафедр вузів²⁷, заповідників²⁸, сільськогосподарських дослідних станцій²⁹, підготовлені, в основному, керівниками вищезазначених установ акад. К.Г. Воблим, В.Є. Вотчалом, М.Ф. Кащенком, В.І. Липським, Є.В. Оппоковим, проф. Д.О. Белінгом, М.В. Шарлеманем та ін.

До третьої групи віднесені праці про завдання, методи та отримані результати досліджень з окремих галузей вивчення продуктивних сил, що проводилися в секціях.

Найбільша кількість праць цієї групи присвячена дослідженням у галузі вивчення мінеральної сировини, ґрунтознавства, економіки цукрової промисловості, лікарських рослин та акліматизації.

У 1928–1929 рр. побачили світ основоположні праці, присвя-

чені вивченню каолинів України В.І. Лучицького “Каолины Украины” (М., 1928.– 244 с.), Б.С. Лисіна та К. А. Галабутської “Материалы к изучению каолинов Украины” (К., 1929.– 406, VIII, [2] с.). За результатами експедиційних обстежень 1927–1930 рр. В.І. Лучицький підготував цикл статей з питань розвитку каолинової промисловості СРСР та України, регіональних гідрогеологічних досліджень Донеччини, використання каоліну та іншої мінеральної сировини, що були опубліковані в журналах “Минеральное сырье и его переработка” (1927.– № 1, 3, 4, 7/8, 11–12; 1928.– № 1–4, 9–10), “Минеральное сырье” (1930.– № 2–5, 7–8) та ін.

Серед праць з методики дослідження, визначення та обліку ґрунтів України слід відзначити роботи Г.Г. Махова, В.І. Крокоса, К.К. Гедройца³⁰.

Низка праць М.М. Годліна, С.М. Муравлянського, Г.Г. Махова, А.І. Левенгаупта³¹ присвячена регіональним дослідженням ґрунтів Вінниччини, Харківщини, заплава Дніпра та ін.

Найвагоміші дослідження історії розвитку та економіки цукрової промисловості України належать К.Г. Воблomu – два томи нарисів з історії російсько-української цукро-бурякової промисловості (Т. 1, вип. 1.– К., 1928.– 248 с.; Т. 1., вип. 2.– К., 1928.– 256 с.; Т. 2.– К., 1930.– 400 с.), “Опыт истории свекло-сахарной промышленности СССР” (Т. 1.– М., 1928.– 412 с.) та цикл статей з цього питання.

Активні дослідження проводила секція лікарських рослин та акліматизації, за результатами яких були зроблені доповіді на пленумах УКОПС та засіданнях секції і підготовлено низку публікацій М.Ф. Кащенко, Д.П. Лук’яновим, З.К. Гіжицькою, М.О. Львовим³².

За матеріалами дослідів, проведених на київських крайовій та обласній сільськогосподарських дослідних станціях, Г.Є. Спангенберг підготував брошуру “Як позбутися хвороб на картоплі?” (К., 1929.– 12 с.), а у співавторстві з П. Пройдою – “Нарис системи заходів для оздоровлення картоплі” (К., 1930.– 19 с.).

Розвідки про дослідження стану рибного господарства України, іхтіофауни, зоопланктону річок, фауни окремих регіонів підготовлені членами секції рибництва Д.О. Белінгом, Ю.М. Марковським, М.К. Тараном, П.О. Завістовським³³.

Озерна комісія ВУАН, що працювала в Одесі на правах автономної секції УКОПС, проводила гідробіологічні, гідрохімічні, радіологічні, ботанічні та інші дослідження солоних озер та лиманів Чорноморського узбережжя, природних джерел з метою їх використання у курортології, будівництві та сільському господарстві.

Підсумки проведеної роботи лягли в основу гідрохімічного нарису Є.С. Бурксера “Солоні озера та лимани України” (К., 1928.— 338, IV с.). Перший випуск “Трудов” Комісії (1928 р.), статті до якого підготували В.І. Липський, Я.Ю. Бардах, В.О. Бергенсон, Є.С. Бурксер, М.О. Загоровський, Ю.А. Гапонов та інші, повністю присвячений результатам цих досліджень, починаючи з 1924 р.

За висновками експедиційних досліджень кустарних промислів Поділля, проведених у 1929 р. за завданням УКОПС, Ю.С. Александровичем був підготовлений огляд “Український кустарно-гончарний промисел та експорт його виробів” (Продукційні сили України : Бюл.— 1929, № 4.— С. 27–36), олійнопрядівних культур на Поліссі — В.С. Тирановцем “Коноплі та льон на Поліссі” (К., 1929.— 69 с.).

Четверту групу становлять фахові словники української термінології та номенклатури, бібліографії, покажчики, над якими працювали члени УКОПС. Серед них проекти словників технічної, гірничої, економічної, зоологічної термінології, бібліографії та покажчики з геології, гідрогеології, мапознавства України, підготовлені П.А. Тутковським, Є.В. Оппоковим, Г.О. Кривченком, М.В. Шарлеманем³⁴ та ін.

Отже, аналіз бібліографічної спадщини членів Комісії свідчить про значні фундаментальні і науково-практичні розробки з вивчення і використання природних багатств та продуктивних сил України, дає можливість уточнити напрями досліджень, оцінити роль та особистий вклад окремих учених. Оцінюючи науковий доробок УКОПС, слід зазначити, що Комісією було підготовлено низку збірників монографій та наукових праць з різних напрямів вивчення продуктивних сил України, які за певних обставин не були опубліковані. Рукописи деяких з них відклалися в архівному фонді ВУАН, що зберігається в ІР НБУВ, інші — в особових фондах учених, а значна частина, на жаль, втрачена або знищена.

¹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 244, арк. 325.

² ІР НБУВ, ф. X, № 13072–13273, арк. 23.

³ Там само, № 13685 – 13690, арк. 3, 5.

⁴ Історія Національної академії наук України, 1924–1928: Документи і матеріали.— К., 1998.— С. 349.

⁵ ІР НБУВ, ф. X, № 13662–13684, арк. 10–11.

⁶ Там само, № 13013–13014, арк. 1–3.

⁷ ЦДАВО України, ф. 337, оп. 1, спр. 5616; ІР НБУВ, ф. X, № 13277.

⁸ ІР НБУВ, ф. X, № 13004, арк. 1–2.

⁹ Продукційні сили України : Бюл. / ВУАН. УКОПС; Ред.: Л.М. Ясно-

польський та ін.— К., 1929.— № 1.— 52 с.; № 2.— 85 с.; № 3.— 76 с.; № 4.— 86 с.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. X, № 13072–13273, арк. 140 зв., 163, 189, 224.

¹¹ Там само, № 13568–13644, арк. 115; № 13751–13762, арк. 7; Продукційні сили України : Бюл.— 1929.— № 4.— С. 58.

¹² *Лысин Б.С.* Каолин Глуховецкий: Обогащение. Свойства. Применение / ВУАН. Постоян. комис. по изучен. производительных сил Украины.— К., 1928.— 48 с.: ил.— (Каолин. секция; Вып. 1).

¹³ Труды Озерной комиссии, состоящей при ВУАН.— Одесса, 1928.— Вып. 1.— 140 с.

¹⁴ ІР НБУВ, ф. X, № 13009, арк. 1–5; № 13072–13273, арк. 7, 163, 189.

¹⁵ Там само, № 18666, арк. 4; № 13072–13273, арк. 1–4, 25, 65, 127–128, 140, 224; № 13833–13850, арк. 8 зв.

¹⁶ Там само, № 13568–13644, арк. 18.

¹⁷ Архів Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, оп. 1, спр. 15, арк. 9.

¹⁸ Вісті ВУАН.— 1930.— № 1.— С. 56.

¹⁹ ІР НБУВ, ф. X, № 34974, 101 арк.

²⁰ Там само, № 13072–13273, арк. 43.

²¹ Там само, ф. 38, № 192–196; ф. 56, № 48.

²² *Яснопольский Л.Н.* Естественные ресурсы УССР // Пути народно-хозяйственного развития УССР: Материалы к построению пятилетнего плана.— Х., 1928.— С. 1–38; *Воблий К.Г.* Развитие народного хозяйства Украины за 10 років революції // Життя й революція.— К., 1927.— № 10/11.— С. 137–146; *Немоловський І.* Що дасть Дніпрельстан сільському господарству.— Х., 1927.— 56 с.; *Оттоков Е.В.* Днепрострой и развитие производительных сил Украины.— К., 1928.— 24 с.; *Оттоков Е.В.* Короткий нарис роботи Інституту водного господарства України протягом 1926/27 р. 2. Про досліди над продукційними силами у галузі водного господарства України.— К., 1927.— 18 с.

²³ *Ярошевич А.І.* Нариси економічного життя України. Вип. 7. Капіталістична оренда на Україні за польської доби.— К., 1927.— 144 с.; *Він же.* Нариси економічного життя України. Вип. 8. З економіки птахівництва в районі Південно-Західних залізниць.— К., 1928.— 217 с.; *Кривченко Г.О.* Економічна географія України як предмет літературної обробки // Праці Комісії для виучування нар. гос-ва України.— 1929.— Вип. 2.— С. 245–258; *Зільберман І.І.* Промисловість України та її географічне розміщення: Нариси пром. географії.— К., 1929.— 228 с.

²⁴ *Борзаківський О.* Кооперування сільського господарства. Організація і практика сільськогосподарських кооперативів.— К., 1929.— 158 с.; *Воблий К.Г.* Кооперативний крамообіг України (1923/1924–1926/1927 рр.) // Пр. наук.-дослід. каф. кооперації при Київ. кооп. ін-ті.— К., 1927.— № 1.— С. 27–50.

²⁵ *Симинский К.К.* Строительная механика: Системы с лишними неизвестными.— К., 1927.— 324 с.; *Он же.* Строительная механика: Неразрез.

Балки.– К., 1930.– 296 с.; *Он же*. Курс статистики сооружений для высших учебных заведений.– 3-е изд.– К., 1930.– 552 с.; *Він же*. Курс статистики споруд.– К., 1930.– 674 с.

²⁶ *Липський В.І.* Ботанічний сад Української Академії наук.– К., 1927.– 54 с.; *Кащенко М.Ф.* Огляд діяльності Київського акліматизаційного саду у відділі лікарських рослин за перший період його існування з року 1915 по 1921.– К., 1927.– 4, 112 с.; *Вотчал Є.П.* Кафедра біології сільсько-господарських рослин ВУАН // Вісті ВУАН.– 1930.– № 4.– С. 7–10; *Фомін О.В.* Звіт про діяльність Київського ботанічного саду за 10 років та науково-дослідної кафедри ботаніки за 5 років // Вісн. природознавства.– 1927.– № 5/6.– С. 323–326; *Плевако О.А.* Семінар для виучування народного господарства України: X. 1925– I. 1927 // Пр. Семінару для виучування народного гос-ва України.– 1927.– Вип. 2.– С. V–VII та ін.

²⁷ *Вотчал Е.Ф.* Работа отдела физиологии сельскохозяйственных растений Научного института селекции // Науч. ин-т селекции: Отчет о деятельности за период 1922–1926 гг. и прог. работ 1927 г.– К., 1927.– С. 27–46; *Оттоков Е.В.* Научно-исследовательский институт водного хозяйства Украины в Киеве.– X., 1927.– 8 с.; *Белінг Д.О.* Про роботу деяких іхтіологічних та рибогосподарчих установ України // Продукційні сили України. Бюл.– 1929.– № 1.– С. 40–42; *Воблий К.Г.* Дослідна кафедра кооперації при Київському кооперативному інституті // Зап. Київ. кооп. ін-ту.– 1927.– № 1.– С. 25–30 та ін.

²⁸ *Шарлемань М.В., Борзаківський О.* Чаплі: Держ. степ. заповідник “Асканія Нова”.– X.; К., 1929.– 48 с.; *Шарлемань М.В.* З життя заповідника “Конча-Заспа” в 1929 році // Укр. мисливець та рибалка.– 1930.– № 9/10.– С. 17–19.

²⁹ *Кульжинский С.П., Рогоза И.Д.* Сводный отчет по полевым опытам за 1911–1926 годы.– К., 1929.– 424 с.– (Тр. Носовской с.-х. опыт. станции; Вып. 72); *Бражчик П.А., Моргацький Є.Ю., Фанстіль В.Ф.* Колективні досліди 1929 рік.– К., 1930.– 91 с.– (Тр. / Київ. Краєва с.-г. досл. станція; Вип. 60); *Спангенберг Г.Е.* Стационарные наблюдения в работе фитопатологического отдела Киевской областной сельскохозяйственной опытной станции, их задачи, организация и значение.– X., 1929.– 26 с.– (Тр. / Киев. обл. с.-х. опыт. станция; Вып. 1); *Целик В.З.* Отчет по изучению сорно-полевой растительности за 1924–1925 гг.– X., 1929.– 75 с.– (Тр. / Хар. Краєва с.-г. досл. станція; № 25); *Голов'янюк З.С.* Дарницька лісова дослідна станція 1924–1929 рр.– X., 1929.– 36 с. та ін.

³⁰ *Махов Г.Г.* Мапа ґрунтів України в 25-верстовому масштабі.– X., 1927.– 69 с.; *Він же*. Територіальні дослідження ґрунтів на Україні за період з 1887 по 1927 р.– X., 1928.– 14 с.; *Він же*. Ґрунти України: Нарис ґрунтів; Методика дослідження; Визначник ґрунтів; Короткий нарис геології та рослинності України.– X., 1930.– 330 с.; *Крокос В.І.* Матеріали до характеристики четвертинних покладів східної та південної України.– X.,

1927.– XI, 326 с.; *Гедройц К.К.* Почвенный поглощающий комплекс и почвенные поглощенные катионы как основа генетической почвенной классификации.– Л., 1927.– 112 с.

³¹ *Годлин М.М.* Почвенный покров Винницкой с.-х. опытной станции : По данным обследования 1924–25 гг.– [К.], 1928.– 20 с.; *Годлин М.М.* Почвенный покров Козаровичской поймы р. Днестра.– К., 1928.– 44 с.; *Годлин М.М.* Профильно-послойное распределение воднорастворимых азота и фосфора в луговых почвах Козаровичской поймы р. Днестра.– К., 1928.– 15 с.; *Муравлянский С.М.* Краткая характеристика механического и химического состава почв участка “Новая земля” Млеевской опытной станции.– Млеев, 1929.– 10 с.; *Махов Г.Г.* Почвенный очерк Мариупольской с.-х. опытной станции.– [Мариуполь], [1930].– 18 с.; *Левенгауит А.И.* Досліди над ґрунтами в районі Дніпрельстану // Продукційні сили України : Бюл.– 1929.– № 2.– С. 12–15.

³² *Кащенко М.Ф.* Спроби акліматизації персиків у Київському акліматизаційному саді при Українській Академії наук // Зап. Фіз.-мат. відділу ВУАН.– 1927.– Т. 2, вип. 2.– С. 61–71; *Він же.* Інструкція для збору насіння з метою акліматизації рослин.– К., 1930.– 16 с.; *Лук'янов Д.П.* Про нові або мало на Україні розповсюджені рослини Акліматсаду.– К., 1928.– 36 с.; *Гіжицька З.К.* Матеріали до мікрофлори України // Вісн. Київ. ботан. саду.– 1929.– Вип. 10.– С. 4–41; *Львов М.О.* Культура м'яти.– Лубни, 1929.– 32 с.; 2-е вид.– 1930.– 32 с.; *Він же.* Лубенська дослідна станція для культури лікарських рослин.– К., 1929.– 16 с.

³³ *Белінг Д.О.* Матеріали до іхтіофауни р. Південний Буг.–К., 1927.– 358 с.; *Марковський Ю.М.* Нарис зоопланктону річки Інгульця.– К., 1928.– 156 с.; *Таран М.К.* До фауни Coleoptera з околиць м. Києва // Зб. праць Дніпр. біол. станції.– 1928.– Ч. 3.– С. 173–184; *Завітовський П.О.* Становище сільськогосподарського рибництва на Україні та перспективи його розвитку // Продукційні сили України. Бюл.– 1929.– № 2.– С. 26–31.

³⁴ *Тутковський П.А.* Матеріали для бібліографії мапознавства України: Мапи, плани, атласи, альбоми, мапознав. літ. Ч. 1.– К., 1928.– 64 с.; *Тутковський П.А., Отпоков Є.В.* Показчик головнішої літератури про підземні води на Україні та почасти на суміжних просторах в зв'язку з геологічною літературою взагалі.–К., 1929.– 99 с.; *Кривченко Г.О., Ігнатович В.В.* Словник економічної термінології : Проект.– К.; Х., 1930.– 140 с.; *Шарлемань М.В.* Назви птахів: Проект.– К., 1927.– 64 с.; *Шарлемань М.В., Татарко К.* Назви хребетних тварин : Проект.– К., 1927.– 128 с.; *Трихвиль Ю.В., Зубков І.М.* Словник технічної термінології. Мірництво : Проект.– Х., 1929.– 156 с.